

Tongan

MINISTRY OF EDUCATION

Te Tāhuhu o te Mātauranga

NGAAHI TU'UNGA FAKAAKO FAKAFONUA 'I HE LAUKONGA', TOHI' MO E FIKA'

'Oku fēfē 'a e ako 'a 'eku tama'
'i he 'apiako?

Ko e hā 'a e Ngaahi Tu'unga Fakaako Fakafonua (National Standards)?

Mei' he 2010, ko e ngaahi 'apiako kotoa pē 'oku ako ai 'a e fānau mei' he Year 1–8 te nau ngāue'aki 'a e National Standards 'i he laukonga', tohi' mo e fika'.

Kuo fa'u 'a e ngaahi tu'unga fakaako' 'e he Ministry of Education pea mo e kau mataotao 'i he ngaahi lēsoni takitaha. 'Oku fakamatala'i 'e he ngaahi tu'unga fakaako' 'a e ngaahi me'a 'oku 'amanaki atu ke lava'i 'e he fānau ako na'a nau tupu hake mo e lea faka-Pilitānia', 'o fakahoko 'i he laukonga', tohi' mo e fika' 'i he Year 1–8.

Kapau 'oku 'ikai ko e lea faka-Pilitānia' 'a e fuofua lea 'oku lea'aki 'e ho'o tama'

Kapau ko ho'o tama' ko ha'ane toki fuofua ako ia 'i he lea faka-Pilitānia', 'e ngali ke pehē 'e he 'apiako' ia 'e lelei ange ke nau līpooti atu kiate koe 'o ngāue'aki 'a e The English Language Learning Progressions 'i hono 'uluaki ta'u 'e ua' pe tolu'.

'Oku fakamatala'i atu 'e he The Progressions 'a e ngaahi me'a 'oku 'amanaki atu ke lava'i 'e he fānau toki ako lea faka-Pilitānia' 'i he laukonga', tohi' pea mo e lea' mo e fanongo'. 'E tokoni foki 'eni ki he faiako 'a ho'o tama' ke ne teuteu'i ha polokalama faiako mo e ako 'e tokoni ke toe vave ange ai 'a e fakalalaka fakaako 'a ho'o tama' 'i he ngaahi tafa'aki ko 'eni'.

'I he fakaofiofi hake 'a e tu'unga lavame'a 'a ho'o tama' 'i he laukonga' mo e tohi' ki he tu'unga 'o e fānau ako 'i hono ta'u motu'a', 'e līpooti atu leva 'e

he 'apiako´ 'a e tu'unga 'o e fakalalakaka fakaako 'a ho'o tama´ 'i he laukonga´ mo e tohi´ 'o ngāue'aki 'a e National Standards.

'E ngāue'aki 'e he 'apiako´ 'a e Mathematics Standards ke līpooti atu 'aki 'a e fakalalakaka fakaako mo e lavame'a 'a ho'o tama´ 'i he fika´.

Ko e hā 'oku kamata'i ai 'a e ngaahi tu'unga fakaako ko 'eni?

'Oku 'oatu 'e he ngaahi tu'unga fakaako´ ki he kau faiako´, ki ho'o tama´ pea mo koe 'a e fakatātā mahino 'o e tu'unga 'oku 'i ai 'a ho'o tama´ 'i he laukonga´, tohi´ mo e fika´, pea mo e me'a ke ne hoko atu ki ai 'i he'ene ako´.

Ko e lelei ko ia 'a e laukonga, tohi mo e fika 'a ho'o tama´ te ne 'oange ai kiate ia 'a e ngaahi taukei mo e 'ilo 'oku´ ne fiema'u 'i he lolotonga ni´. Ko e fakalaka ange ko ia 'a e tu'unga 'oku 'i ai 'a ho'o tama´ lolotonga 'a e ta'u fakaako 1-8 'oku 'uhinga ia 'oku tu'u lelei 'a ho'o tama´ ke ne mavahe mei´ he ako kolisi´ kuo´ ne 'osi ma'u ha faka'ilonga fakaako 'aonga – NCEA level 2 pe tatau mo ia.

'Oku ngāue'aki 'e he kau faiako´ 'a e ngaahi tu'unga fakaako 'i he laukonga´, tohi´ mo e fika´ ke:

- palani mo ako'i 'a e me'a 'oku fiema'u ke ako 'e ho'o tama´ 'i he laukonga´, tohi´ mo e fika´ 'i he ngaahi lēsoni kātoa 'i he silapa ako´
- fakafuofua'i 'a e tu'unga 'oku 'i ai 'a e ako 'a ho'o tama´
- fakafuofua'i 'a e ngaahi sitepu fakaako hono hoko 'i he ako 'a ho'o tama´ pea mo fokotu'u fakataha mo ho'o tama´ ha'ane ngaahi tāketi fakaako
- līpooti mahino tu'o ua atu kiate koe 'i he ta'u fekau'aki mo e fakalalakaka fakaako 'a ho'o tama´ pea mo e anga 'o 'ene ngaahi lavame'a´ 'i hono fakahoa ki he ngaahi tu'unga fakaako´.

'Oku 'i ai ha sivi fakafonua pē 'e taha?

'Ikai.

'E anga fēfē 'a hono 'ilo'i 'e he faiako´ 'a e tu'unga 'oku 'i ai 'a e ako 'a ho'o tama?

'E hokohoko atu pē 'a hono ngāue'aki 'e he faiako´ 'a e ngaahi founa kehekehe ke 'ilo mei ai 'a e tu'unga 'oku 'i ai 'a ho'o tama´ 'i he laukonga´, tohi´ mo e fika´. 'Oku kau ki heni 'a e:

- ngāue'aki 'o e ngaahi tesi/ sivi angamaheni kehekehe
- siofi 'o e ngāue 'a ho'o tama´ 'i he lokiako´
- talanoa mo ho'o tama´ fekau'aki mo 'ene ako´
- sivi'i pē 'e ho'o tama´ 'a 'ene ngāue pē 'a'ana´, pea mo hono tau'aki sivi'i 'e he fānau ako´ 'a e ngāue 'a e fānau ako kehe´.

'E 'i ai 'a e fānau ia 'e ni'ihī te nau fiema'u ha taimi mo e poupu lahi ange ke nau ngāue ai ke a'usia 'a e tu'unga fakaako 'oku totonu ke nau ma'u´. 'E ngāue fakataha 'a e faiako´ mo koe pea mo ho'o tama´ ke tokoni'i 'a ho'o tama´ ke ne a'usia 'a e ngaahi tu'unga fakaako hono hoko 'oku´ ne 'amanaki atu ki ai´.

Ko e ngāue fakataha mo e faiako 'a ho'o tama´

'Oku 'i ai 'a ho lakanga mahu'inga 'i he ako 'a ho'o tama´.

'Oku kau 'a e 'i ai 'a ho vā ngāue lelei mo e faiako 'a ho'o tama´, ho'o mahino'i lelei 'a e tu'unga 'oku totonu ke 'i ai 'a e ako 'a ho'o tama´, pea mo e fengāue'aki fakataha ke tokoni'i 'a e ako 'a ho'o tama´, ke nau tokoni'i ia ke fai 'a hono lelei taha´.

Ngaahi fehu'i te ke lava ke 'eke ki he'ene faiako´

- 'Oku lelei fēfē 'a e ako 'a 'eku tama?
- Ko e hā 'a e me'a 'oku´ ne fakahoko lelei'i?
- Ko e hā 'a e me'a te ne fiema'u ha tokoni ki ai?
- Ko e hā 'a e me'a hono hoko te ne ako ki ai?
- Ko e hā 'a e me'a 'oku´ ke fie 'ilo ki he'eku tama´ ke tokoni atu kiate koe 'i he lokiako?
- 'E anga fēfē 'a hono tokoni'i 'e he 'apiako´ 'a 'eku tama?
- Ko e hā 'a e me'a ke u fai ke tokoni ke ako ai 'a 'eku tama´ 'i 'api?
- Ko e hā 'a e founga lelei taha ke u fetu'utaki atu ai ke vakai'i 'a e tu'unga 'oku 'i ai 'a e ako 'a 'eku tama?

'Oku' ke toe fie 'ilo lahi ange felāve'i mo e National Standards pea mo e founga lipooti?

- Talanoa mo e faiako 'a ho'o tama'
- Vakai ki he uepisaiti 'a e Ministry of Education ma'a' e mātu'a' 'o lomi'i 'a e fakafehokotaki'anga ki he National Standards – www.minedu.govt.nz/Parents

'Oku 'i ai 'i he uepisaiti' ni mo ha ngaahi fakamatala fekau'aki mo e:

- ako lea faka-Pilitānia ma'a kinautolu ko 'enau lea fika ua' ia'
- fānau 'oku 'i ai ha'anau faingata'a'ia fakaako
- Lau 'a e ngaahi tu'unga fakaako' – www.nzcurriculum.tki.org.nz/National-Standards

Copies of this leaflet (item number 700093) are free to order from www.thechair.minedu.govt.nz or by email: orders@thechair.minedu.govt.nz

The leaflet is also available in: Afrikaans (700091), Arabic (700090), Chinese (700088), Cook Islands Māori (700089), Dari (700086), English (700012), French (700087), Hindi (700084), Korean (700085), Niue (700094), Samoan (700082), Somali (700083), Tagalog (700081), Thai (700095), Tokelau (700092).